

LINNAD JA ALEVID

EESTI LINNADE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Väljaandja: Eesti Linnadeliit, Tallinnas --- Vastutav toimetaja: V. Smetanin
Toimetus ja talitus: Eesti Linnadeliit, Tallinn, raekoda

Ilmub 10 korda aastas

II aastakäik

Hind 25 senti

Nr. 7

September

1929

Sisu: H. V. Dahl. Norra linnade koostöö 25-aastane juubel. — A. Maramaa. Viljandi linn. — Välimaa kroonika.

Norra linnade koostöö 25-aastane juubel.

H. V. Dahl.

Norra linnadeliit loeb oma linnadevahelise koostöö algust 16.—17. juunil 1903 Oslos peetud esimesest linnadepäevast, mistõttu 1928. aastal pühitseti linnadevahelise koostöö 25-aastast juubelit. Juubeli puhul väljaantud raamat käsitab neljas artiklis Norra linnu, avaldades mõndagi huvitavat. Toome sellest alamal mõningaid kokkuvõtteid.

Pilk Norra linnade ajalukku.

Vaneim Norra linn on Tunsberg. Võttes linna keskaja mõiste järele, on küsitav, kas Norra linnu võis üldse lugeda linnadeks, kuna neil puudusid müürid, mida aga tol ajal loeti otsustavaks linna tunnuseks. Mõnegi Norra linna läheduses leidub küll müüride jäänuseid, kuid need pole piiranud linnu.

Keskajal Norra oli vaene maa ja rahvas elas palju suuremates puudustes kui praegu. Sellepärast on kergestimõistetav, et linnad tärkasid alles hilja ja et maa rahvamajanduses nende arv ning tähtsus oli väike. Alles XIX sajandil olukord muutus ses suhtes. Oslos — või Kristiaanias, nagu teda nimetati tol ajal — oli 1801. aastal ainult 9527 ja 1860. aastal — 50.000 elanikku. Alles 70. ja 80. aastatel pealinn hakkas kasvama ja 1900. aastal tal oli juba 227.000 elanikku.

Siiski ka endise aja linnu ei tohi alahinnata. Kõik läbikäimine võorastega sündis linnade kaudu ja juba varakult nad olid kultuuri, vaimuelu ja kunsti koldeks. Sellepärast ka Norra linnade tekkimine väärib tähelepanu.

Linnade tekitajaks oli esijoones kaubandus, siis käsitöö ja viimaks muud tegevusalad. Linnad kujunesid kohtadeks, kus laevad vahetasid oma koormaid, kalurid müüsid oma saaki jne. Linnad olid kohtadeks, milledest võõrad teadsid, et seal alati on rahvast, kellega võib kaubelda. Sel teel kujunesid kindlad turuplatsid. Juba kõige kaugemas minevikus leiame kreeklaste ja roomlaste kindlad turuplatsid; sakslased õppisid turgude korraldamise roomlastelt. Ja nii see levines teistesegi maadesse kuni jõudis ka Norrasse. 800. aasta paiku Taani kuningad korraldasid kindlad turuplatsid, mis peagi kujunesid linnadeks. Labutudes Taanist Norra viis osa kaubandusühendusi kaasa. Paarist vanemast Norra linnast — Nidaros ja Oslo — on teada, et need on varem olnud turuplatsideks. Kuid mitte kõik kauplemisskohad pole kasvanud linnadeks.

Linnade heakorrast.

Linnastamise-kunst on sama vana kui ajaloo ulatus. Vanemad olemasolevad linnade varemed ei osuta juhuslikult kasvanud organismi, vaid hästi läbimõeldud ja läbitöötatud kava järgi linnastatud asulaid.

Suurem löige linnastamise ajaloos, mida nimetatakse antiikkultuuriks ja miline arvatakse olevat kestnud Roomariigi hävinemiseni, ulatab kaugesse minevikku — Egiptusse, Eufraati- ja Tigriemaale. Roomariigi hävinedes ka Rooma kultuur hävines ja germaanlased hakkasid esi-

nema selle varemil linnastajatena. Peamiselt rahva kogumiseks soodsatel kohtadel kerkivad linnad erinevad roomalinnadest esijoones selle poolest, et neid harva ehitatakse varem kindlaksmääratud plaani järgi. Ka nende edaspidises arenemises puudub kindel reeglipärased; puudub vahetegemine pea- ja kõrvaltänavate laiuses, mis roomalinnades oli viidud põhijoonena läbi.

Järgmine suurem löige linnade korraldamise ajaloos algab 1500. aastatel. Itaalias arhitektuur elab üle uussünni rooma antiikvormide poole, mis ei jäta mõjustamata ka linnade planeerimist. Keskaja lõppjärgul Keskeuroopas hakkab avalduma teatud plaanikindlus linnade kasvamises. Selguse ja korrapärasuse tungi kroonib renessaans-linnaplaan, kus paljud linnad lähevad üle püüdele muutuda geomeetriliseks kunstiproduktiks. Senini kitsalt tänava poole ulatunud keskaja majade asemele maja laiem külg hakkab nüüd pöörduma tänava poole — horisontaalne arhitektuur hakkab peasema võimule. Prantsusmaal peaseb võimule vaade et riigi keskvõim, vürst, peab määrama linnade korralduse, ja selle tulemusena kerkivad kindla korralduse järgi mitte ainult üksikud linnaosad, vaid terved uued linnad. Eriti silmapaistev see on residentslinnades.

Norra linnade vürstlikkudest ehitajatest Kristiaan IV on silmapaistvam. Oslo kesklinna ehitamisel, tema plaan oli suurel määral aluseks. Selles esilduvad mitmed renessaansitunnused, eriti sirged, ühelaiused tänavad, mis üksteist läbistavad täisnurkselt. Kristiansand kannab umbes sama pitsarit ja samu tunnuseid avaldavad mitme teisegi Norra linna plaanid.

Norra linnad asuvad väga erinevates paikades: väga paljud asuvad lahe suubumisel, teised liivastel poolsaartel, mõned jälle mäetõusudel.

Trondhjem asub vana linnaosaga liivasel poolsaarel, kuid uuem osa levineb laheotsa mäe tõusule. Selle linna plaan on omapärane segu keskaja kitsastest, kõveratest ja barokkaja avaratest, sirgejoonelistest, lafadest tänavatest.

Kristiansand, vana, neljakandiline, ka-vakindlalt planeeritud linn, asub liivaseljakul, mille ta võtab tervelt oma alla. Uus linnaosa on püüdnud leida omale ruumi peamiselt teisel poolt lahe suubumist ja

osalt ka mäe kallakutel. Selles avaldub renessaansi enam ühetaoline kuju, valjult geomeetiline, kuid tänavate laiuse suhtes väga mitmekesine. Plaan on teostatud ühtlaselt kuni linna viimaste servadeni.

Teiste linnade plaanid ei esilda tüübiliselt midagi uut.

Heites pilku teistele korraldusaladele Norra linnades ja peatudes vanemas ajas, näeme maju, kus toidujäänused heideti ukse ette. Edumeelsemad püüdsid asetada pühkmehunnikuid majast veidi kaugemale. Väljakäigukohad olid väga primitiivsed. Joogivett toodi hoonetest veidi kaugemal asuvatest kaevudest, kuid need asusid sageli sõnnikuhunnikutega väga ligistikku, sest oli ju harilik, et linnamajade juures asusid ka tallid ja kuurid. Sageli surnuaiadki asusid elamute keskel. Juurepeasuteed olid primitiivsed ja alles hilja need muudeti laiemas ulatuses sõidukitele läbikäidavateks. Linnade väiksuse tõttu oli raske teostada mõndagi, mis suurtes linnades hõlpsasti saavutatav. Küllastades tervet rida Norra linnu, nii suuri kui väikeseid, võime tänapäevgi näha puhtushoiu mitmesuguseid arenemisastmeid.

Jõudes teatud elanikkude arvuni, väikesemad linnad teevad harilikult omad esimesed arenemissammud tehnilisel alal, — veevärgiseadistamisega, sest tulekindlustus käib peale, kuna kanalisatsioon jääb viimasele kohale.

1800. viimasel poolel, kui majade juures asusid veel erakaevud, tehti katseid asendada veevärki keldrisasuvate pumpadega, kust vesi pumbati esimesele ja teisele korrale. Kahekordseist kõrgemaid maju tol ajal harilikult ei olnud. Kanalisatsiooni püüti asendada köögiseinast, sageli isegi fasaadipoolsest küljest väljajuhitava tsinkplekist toruga, umbes praegutarvitatavate vihmaveetorude taolisena. Harilikult see lõppes väikeses puuga vooderdatud mustaveekaevus.

Sadamalinnade iseärasuste hulka kuuluvad sadamakaid. Suuremas osas linnades need on ehitatud nii, et laadimiseks laevad jäävad selle ääres otse aitade ette. Aurulaevade käimahakkamisel need peatusid rannast eemal ja saatsid oma kauba ja reisijad maale erilistes lotjades. Olude sunnil tekkisid nüüd sarnased sadamakaid, mis võimaldasid airikutelegi peaseda nende ette. See esildas ka uued

nõudmised sadama juurepeasuteede suhtes ja tõi olulisi muudatusi senisesse linnaplaani. Neis kohtis, kus puudub loomulikult kaitstud sadam, sarnase järele tekib vajadus mis sunnib ehitama seda kunstlikult. Nende vajaduste rahuldamiseks Trodhjem'i sadamasse ehitati kaks kunstlikku saart.

Linnade siseühendus on kasvanud viimase 30. aasta jooksul kiiresti. Linnade kasvamine sundis looma uusi ühendusvahendeid välismaa eeskujul. Ainult suuremad linnad on jõudnud tarvilikule kaugusele. Esimesena ilmusid hobusetroskad, siis hobuseomnibused, hoburaudtee; 1900. aastal — elektri-raudtee, 10 aastat hiljem — eeslinnateed, 20 aastat hiljem — automobiilid, mis oma liikuvusega ja võluvusega sammuvad tänavraudteedega kõrvuti. Ka need avaldavad mõju linnaplaneerimisele.

Ehituste suhtes Norra linnad avaldavad järjekindlalt laialdumise tendentsi: tänavate laius suureneb järjest; tihedalt hoonestatud kvartaalide sisemused muutuvad avaramateks; üheperekonna üksikmajade arv kasvab järjekindlalt. See sunnib laialdama veevärki, kanalisatsiooni ja tänavate ehitamist palju suuremal määral kui tihedalt hoonestamisel.

Ehitustegevus on suurel määral mõjustatud väljamaast. Nii ehitati 1900. aasta ümber Saksa mõjul Oslo's, Bergen'is, Trondhjem'is ja mitmes muus linnas üürikasarmuid, mis moodustavad terved linnaosad. Pilvelõhkujad pole veel jõudnud Norrasse. On küll esinetud mõne sarnase ettepanekuga, kuid need on tunnustatud ebakohaseks Norra oludes ja senini neid pole teostatud.

Üürimajade ehitamisel on hakatud panna enam rõhku tulekindlale ehitusviisile. Elamute ehitamises hakkavad esilduma enam väljakujunenud tüübid, peetakse enam silmas elektri ja muude mugavuste saavutusi. Ka sanitaaralal uute ehituste juures on märgata edusamme. Majad omavad lihtsama ja kaunima välimuse, ilusa tagafasaadiga. Kitsad nurklükud õued kaovad ikka enam ja asemele ilmuvad avarad, kenad, pargitaolised õued, kus on korraldatud lastemänguplatsid ja eriline pesukuivatusepaik. Õuedelt kuurid kaovad, mis aitab õue ilustamiseks väga palju kaasa.

Linnade ümbrustesse on siginenud su-

vised aialinnad, millede hooned aga sageli vähem nägusad.

Mis puutub avalikke hooneid, siis keskajast on säilinud peamiselt suuremal arvul kirikuid, mis on asetatud linnade domineerivaisse paikadesse. Vürstiaja pärandusena on säilinud kindlusi ja losse, milledest kauneim on Oslo loss. Vanad surnuaiad on kujunenud kirikuümbruse parkideks, piirates suuremat osa kirikuid. Ka uuemaid kirikuid on püütud ümbritseda pargitaoliselt. Viimase 50. aasta jooksul ehitustegevuses tõusevad esikohale koolimajad. Arvuliselt neid on kõige rohkem ja suurtes linnades need esinevad toredate paleedena. Haiglad ja varjupaigad ilustavad ka linnu. Mõned neist on suured massiivsed hooned ja konkureerivad keskaja lossidega.

Linnade tähtsus.

Norra õitseajal 1814—1820 linnad kasvasid väga kiiresti. Nii elas 1801. aastal maakondades 805.808 elanikku või 91,2%, linnades 77.545 või 8,8%; 1865. aastal maakondades 1.435.464 või 84,4% ja linnades 266.292 või 15,6% ning 1920. aastal maakondades 1.864.371 või 70,4% ja linnades 785.404 või 29,6%. Seega maakondade elanikkude arv tõusis 120. aasta jooksul veidi enam kui kahekordseks, linnades aga samal ajal enam kui kümnekordseks ja linnaelanikkude %-arv kerkis enam kui kolmekordseks. Sarnast juurekasvu suuna põhjustas pärast 1800 üldistunud arusaamine, et linnad on riiklikus elus tarvilikumad lülid ja sellepärast asuti nende hoolsale ehitamisele.

Linnade kasvu pealinna mõjustab riigi administratiivaparaat, kelle külge kuuluvad ametnikud ja nende perekonnad kasvatasid aga 1319—1807 suurel määral Norra arvel Kopenhaagenit. 1814. osalt isegi juba 1807. aastast ka need hakkasid aga mõjuma Norra linnade kasvule. Terve rida teisi kultuurelule tarvilikke asutisi, nagu ülikool, teater ja kõrgem tehnikakool asusid loomulikult ka linnades ja tõmbasid rahvast oma ümber. Kaubandus ja krediitelu on mõjunud tähtsa tegurina kaasa. Kaubanduse mõju linnade arenemises peegeldub selgelt kaubanduse alal tegutsevate isikute arvus linnades ja maakondades, nende kasvus ja suhtelises vahekorras. Nii tegutses Norra 1801. aastal kaubanduse alal maakondades 5555 isikut, või 26,5% kogu riigi kaubandusli-

kust personaalist, kuna linnades tegutses 15.396 isikut või 73,5%; 1865. aastal — maakondades 25.523 isikut või 29,9% ja linnades 59.720 isikut või 70,1%; 1920. aastal — maakondades 147.737 isikut või 37,2% ja linnades 248.940 isikut või 62,8%. Sellest järeldub, et kaubanduse alal tegutsevate isikute arv tõusis linnades 1801.—1900. aastani ümmarguselt 15.000-lt 250.000-le. Nii elas 1920. aastal linnades kaubandusest umbes kolm korda niipalju inimesi, kui 1801. aastal oli linnades elanikke üldse.

Järgmiseks tähtsaks teguriks on olnud laevanduse kasvamine. Kuigi Norrat laevanduses alati on tuntud mõjuvana, tal oli 1600. aastal vaevalt 50 laeva, kuna 1926. aasta lõpuks see arv oli 3719 ning nende bruto-tonnaaž 2.852.542.

Edasi tööstus etendab tähtsat osa. 1801. aastal teotses tööstuse alal maakondades 24.959 isikut või 48,7% tööstuses teotsejate üldarvust ja linnades 26.269 isikut või 51,3%; 1865. aastal oli maakondades 146.178 isikut või 55,3% ja linnades 118.378 või 44,7%; 1920. aastal aga oli maakondades juba 437.031 isikut või 56,0% ja linnades 342.857 või 44,0%. Nii siis tööstuse alal teotsejate arv oli 1920. aastal neli korda nii suur, kui 1801. aasta linnaelanikkude üldarv ja linnaelanikkude arv kasvas ainult sel ajal 1801—1920 316.000 isiku võrra, või enam kui 13-kordseks. Töölise arv on maal suurem kui linnas, sest tööstuse hulka on arvatud mäe-, ehituse-, kivimurru-, mulla- ja kivitööstus.

Linnade kasvu on mõjutanud seegi, et viimasel ajal pensionärid ja kapitalist elutsevad isikud on valinud oma asukohtadeks linnad, mis pakuvad neile rohkem mugavust ja lõbu kui maaelu, kuna varem ajal sarnased isikud harilikult soetasid omale rahuliku kodu maaelu vaikuses.

Tunsberg'i ja Sanderfjord'i elanikkude arvu on kasvatanud valaskala püük.

Ka varanduste ja maksude vähekord väljendab linnade kasvamist. Nii kuulus 1870. aastal linnadesse 36,0% varandustest ja maakondadesse — 64,0%; 1926. aastal aga linnadesse — 58,5% ja maakondadesse — 41,5%. Omavalitsuse maksusi makseti 1851. aastal maakondades 69,6% ja linnades — 30,4%; 1926. aastal aga maakondades 47,8% ja linnades — 52,2%.

Ka põllumajanduse tõusuks linnad on aidanud palju kaasa, sest 19. sajandi alul

maksunud primitiivsele põllumajandusele linn andis uuendusi põllutööriistade ja kultuuriliste saavutuste näol ja järjest kasvav põllumajanduse saaduste tarvituse sundis põllumehi astuma samme nende saavutuse suurendamiseks ja võtma selleks tarvilikke uuendusi ette, mida linnad jälle võimaldasid, makstes ainete eest järjest kõrgenevat hinda.

Linnaomavalitsuste koostöö.

Käesoleva sajandi alul, mis oli Norra riikliku iseseisvuse koidikuks, peetigi esimene Norra linnadepäev Oslos 16.—17. juunini 1903. Tol korral moodustatud omavalitsustevaheline koostöö pole ainult püsinud 25 aastat, vaid on ka arenenud jõudsalt.

Teistes maades linnade koostöö mõte on juba vana ja leidnud teostamist ammu. Kõige vanem on Taani aleviteeliit, kes käesoleval aastal pühitseb ametlikult oma 55. aastapäeva.

Ka Inglismaal asutati juba 1873. a. „The Association of municipal corporations“ ja Taanil ühes Inglismaaga tuleb jagada teerajajate au sel alal. Peale igaaastaste linnadevaheliste kongresside Inglismaal on veel alaline komitee „The municipal law committee“ nime all, kelle peamiseks ülesandeks on seaduseelnõude väljatöötamine ja linnade huvide kaistmine parlamendis.

Berliinis ülempürjermeister v. Forchenbeck tegi 1879. aastal katset kutsuda ellu Saksa linnadeleitu, kuid sellest kardeti mingit revolutsioonilist seadusandluse kontrolli ja nii Saksamaa ei saanud linnadeleitu enne kui alles 1904. aastal, mil asutati „Der deutsche Städtetag“. Saksa linnadeleidu pea-nurkkiviks on „Zentralstelle des deutschen Städtetags“.

Saksa linnadeleidu eeskujul moodustati 1908. aastal Rootsi linnadeleitu — „Svenska Stadsförbundet“ pärast 1907. aastal Stockholmis peetud esimest Rootsi omavalitsuste kongressi. Samal kujul moodustati 1912. aastal Soome linnadeleitu.

Pealeselle linnadeleitud teotsevad veel Hollandis, Belgias, Prantsusmaal, Hispaanias, Itaalias, Sveitsis, Austrias, Ungaris, Rumeenias, Bulgaarias, Tšehhoslovakkias, Poolas, Eestis ja Lätis. Väljaspool Euroopat linnadeleitud teotsevad Ameerika Ühisriikides, Kuubas, Kaanadas ja Jaapanis. Senini linnad pole veel organiseerunud Islandis, Portugaalias, Türgis, Luk-

semburgis ja Jugoslaavias. Osas maa-dest — nagu Hollandis — maa- ja linna-omavalitsused moodustavad ühise oma-avalitsusteliidu. Väärrib tähelepanu et pärast sõda tekkinud riikides tekkisid varsti ka linnadeliidud.

Kuigi Norra linnade koostöö alustamise aegu oli palju sisemisi kui väliseid asja-olusi, mis oleksid vajanud ühiseid kaalu- lusi, need siiski ei suutnud kutsuda ellu ühiseid nõupidamisi, vaid esimese linna- depäeva kokkukutsumist põhjustas tule- kindlustuse tariifide küsimus, mis pärast esimest linnadepäeva nimetatigi „asku- rantskoosolekuks“. Nimelt oli 1875. asu- tatud Norra tuletariifühing surunud sa- jangu viimasel veerandil järjest kõveneva käega era kindlustusseltside vallasvara ja kaupade kindlustusi. See küsimus ulatas parlamenti, löi laineid ajakirjanduses ja oli põlevamaks pävaküsimuseks omavalit- sustes. Selle lahendamiseks moodustati komisjone, kuid asi ikka ei tahtnud arene- da soovitud suunas. Tariifide põhjendu- seks võeti arvustusele linnade tulitõrje signalisatsioonid ja nende kohalikud ise- ärasused, nõuti uuendusi nii tulitõrjesig- nalisatsioones kui üldse linnade ehitus- määrustes, saadeti linnadele ringkirju ja nõuti küsimuse kohta linnade seisukohti. Linnade seisukohtade ühiseks läbiarutami- seks Kristiansandi pürjermeister H. T. Knudtzon kutsus kokku linnadevahelise koosoleku, milleks saatis ringkirja märtsis. Koosolek peeti 16. ja 17. juunil 1903 Oslos. Oli esitatud 37 linna 57. esindajast. Esitusmäärustiku kohaselt saatsid esinda- jaid linnad kuni 5.000 elanikuga ühe, 5.000—15.000 elanikuga — 2 ja üle 15.000 elanikuga — 3 esindajat.

Koosoleku avas pürjermeister Knudtzon ja tema avakõne osutuski edaspidiste linnadepäevade programmikõneks ja mit- med tema poolt esitatud küsimused on veel tänagi linnadeliidule sama põlevad kui 25. aasta eest.

Pärast tule vastu kindlustamise küsi- muse arutamist võeti vastu kaunis pikk resolutsioon ja valiti selle teostamiseks 5-liikmeline komitee. Komiteel õnnestus viia linnade nõudeid kindlustustariifidesse, kuigi selleks kulus aastaid ja ta sai palju kannatada vastaste etteheidete all. Suu- reks raskuseks oli Alesund'i linna suurem tulikahi 23. jaanuaril 1904, mil avalik tule- kindlustusekassa sai 9½ miljonit ja era- seltsid 5.400.000 krooni kahju ja esinesid

nüüd preemiatõstmise küsimusega, vas- tandina just linnadekomitee nõudmistele.

Esimesel linnadepäeval avaldati soovi pidada jooksvate küsimuste arutamiseks linnadepäivi edaspidi iga 5 aasta järele. Selle soovi teostamiseks linnade-komitee saatis 1908. aastal linnadele küsimised, kas pidada linnadepäeva ja kas muuta need edaspidigi järjekindlateks. Viimasel juhul linnade-komitee töötaks välja linnadepäe- vade määrustiku ja kodukorra kavad. Saades 39. linnalt jaatavad vastused, kut- suti kokku järgmine linnadepäev, mida aga siiski ei jõutud saada kokku varem kui 22.—24. aprillini 1909. See oli esimene järjekorraline linnadepäev ja peeti Oslos. Esitatud oli 45 linna 71. esindaja kaudu. Seal võeti vastu 12. §-st koostuv „määrus linnadepäevade kohta“. See näeb ette järjekorraliste linnadepäevade pidamise iga 3. aasta järele. Linnade esindajate arv määrati kindlaks järgmiselt:

Linnad	kuni 8.000	elanikuga	— 1	esindaja.
„	8.000	„ 25.000	„	— 2 esindajat
„	25.000	„ 75.000	„	— 3 „
„	75.000	„ 150.000	„	— 4 „
„		üle 150.000	„	— 5 „

Linnade-komiteel on õigus kutsuda maakondade esindajaid linnadepäevale, kui on arutusel nendega ühiseid asju.

Iga linnadepäev valib 5-liikmelise lin- nade-komitee ja samapalju tagavaraliik- meid. Tähtsamateks ülesanneteks võib valida erikomiteid. Komiteed valivad eneste hulgast esimehe ja abiesimehe ja on õigustatud pidama tarvidust mööda sekretäri. Linnade-komitee ülesandeks on järjekorraliste linnadepäevade korralda- mine, erakorraliste linnadepäevade kok- kukutsumine, kui ta peab seda tarvilikuks, või kui seda nõuavad linnavalitsused, kes annavad linnadepäevale kokku vähemalt 15 esindajat. Linnade-komitee peab vähe- malt ühe koosoleku aastas. Linnade-komi- tee kulud kannavad ühiselt need linnad, kes olid esindatud viimasel linnadepäeval, kusjuures pooled kulud jaotatakse pro- portsionaalselt linnade elanikkude arvule ja pooled proportsionaalselt esindajate ar- vule, keda linnadel on õigus saata linnade- päevale.

Kodukord oli väga lihtne, ja kõlas järg- miselt:

„Linnadepäeval võib teha ettepanekit läbirääkimiste lõpetamiseks ja kõnelemi- seaja piiramiseks. Sarnased ettepanekud

pannakse kohe hääletamisele nende kohta läbirääkimisi avamata“.

Teine järjekorraline linnadepäev, või üldarvult kolmas, peeti 26.—28. augustini 1912 Bergen'is, kus 38 linna olid esindatud 60. esindajaga. Seal võeti vastu 3-aastane eelarve kogusummas 14.566,34 kr., mille hulgas oli 2.000 kr. veerandaastalise ajakirja väljaandmiseks. Selle esimene number ilmus augustis 1913 nimega: „Kommunalt Tidsskrift for Norske byer“ (Kommunaalajakiri norra linnadele).

Kolmas järjekorraline linnadepäev peeti Trondhjem'is 23.—24. juunini 1916. Seni linna koostöö oli kujunenud kongressi-organisatsioonina, kuid Saksa-, Rootsi ja Soome eeskujul otsustati nüüd asutada kommunaal-keskbüroo. Seega võimaldus toimetada linnadepäevade kõrval ka nõustustegevust. Keskbüroo ellukutsumise sihiks oli linnadekomiteele võimaldada käsitada laiemaulatuslikku ettevalmistamist ja eeltöid vajavaid asju nagu seda teevad kommunaalkeskbürood teistes maades, mis võimaldaks laiendada linnade tegevust tarvilikus suunas. Büroo pidi olema asutuseks, kust linnad saavad iga-aastaseid teateid, nagu selle kohta, kuidas mingisugune linn on korraldanud teatud tegevusharusid, kuidas väljamaa linnad teostavad ühte või teist ülesannet, milliseid teateid kommunaalkeskbürool võimaldub anda koostöötades nii oma kodumaal linnadega kui samalaadiliste kommunaalkeskbüroodega teistes maades. Lõpuks keskbüroo pidi olema vahelülis linnade ja riigivõimu vahel, eriti omavalitsuste huvide kaitsel mitmesugustes departemangudes.

Keskbüroo moodustamisega linnadevaheline organisatsioon omandas juba kindlama kuju ja nimetus nüüdsest peale „Norsk Byforbund“ (Norra linnadeliit). Ka linnade koostöö põhimäärustes võeti ette suuremaid muudatusi Rootsi linnadeliidu eeskujul.

Sellest linnadepäevast võtsid osa 59 esindajat 39 linnast.

1909., 1912. ja 1916. aasta linnadepäevad olid seega peamiselt organisatsiooni kujundajaks, võttes vastu põhimäärused, andes välja ajakirja ja asutades keskbüroo. Järgnevate linnadepäevade ülesandeks jäi nüüd linnadeliidule tarviliku majandusliku seljataguse loomine.

Neljas järjekorraline linnadepäev peeti

Stavangeris 12.—13. maini 1919. Osa võtsid 57 esindajat 36 linnast.

Viies järjekorraline linnadepäev peeti Kristiansandis 19.—20. augustini 1921. Osa võtsid 58 esindajat 35 linnast. Sellel koosolekul otsustati anda liidu häälekandjat, milline 1920. aastast hakkas ilmuma kuuviisi ja 1921. aastast alates kannab nime „Kommunalt Tidsskrift“ (Omavalitsusline ajakiri), maksuta kõigile linnavolinikkudele. See tõi umbes 12.000 krooni lisakulu. Võeti ette mõned muudatused põhimäärustikus, muuseas, et linnad võivad pöörduda riigivõimu poole ainult linnadeliidu juhatuse kaudu.

Kuues järjekorraline linnadepäev peeti Sandefjordis 28.—29. maini 1923. Koos oli 61 esindajat 37 linnast. Tähtsam oli sellel koosolekul põhimääruste muutmine linnade maksude osas.

Peale loetletud küsimuste linnadepäevadel arutatud küsimustest võiks nimetada veel järgmisi: Uued maksuseadused. Riigi seasukoht linnapolitsei suhtes. Linnadevaheline koostöö odavama kommunaallaenu saamiseks. Muudatusi linnade ehitismäärustikes. Otsuseid vastastikuse ülemaalse kommunaal-pensionikassa suhtes. Oma kodu ja aialinnad. Kommunaallaenu teadetekontor. Departemangukomitee seasukoht riigi osavõtu suhtes politsei ülalpidamisest. Omavalitsuse või era kinematograafid. Magistraadiameti lõpetamine. Ühtlasemast korrast omavalitsuste eelarvetes ja aruannetes. Ühtlasest arvepidamisest linnaomavalitsustes. Linna korteriameti organiseerimisest. Palkade reguleerimise süstematiseerimisest linnades. Kommunaal sadamakassade seisukord. Linnade kasvamisest. Uued omavalitsuste seadused. Palgakomitee sisseseadmine. Linnaomavalitsuse administratsioon. Maksuseadused. Riigi seasukoht omavalitsuse kõrgemate üldhariduslike koolide suhtes. Haigeravitsus kooskõlas maksustamisega. Kommunaalpank. Riigi seasukoht omavalitsuste elukorterite ehitamises. Kindlustus tööpuuduse vastu. Omavalitsuste konkurs. Elektriseadused ja nende mõju omavalitsustele. Avaliku hoolekande edaspidised arenemisejooned. Mis kohustab riiki ja linna levitama kutseharidust. Politseikulude jaotus. Linnadeliidu ülesanded ja töö. Riigi ja omavalitsuste majanduslik vahekorid. Finantspoliitilised vajelusküsimused omavalitsustes. Koolikomisjoni sisseseadmisest. Milleni välja-

arendada käsitööd ja väiketööstust prakti- listes rahva- ja kutsekoolides ning tehni- lise õhtukooli parem kasutamine. Filmid ja omavalitsused. Omavalitsuste teenijate pensionid.

Suurem osa küsimusi alustati vastava referaadiga, millele järgnesid läbirääkimised, otsused ja nende teostamine. Paljude otsuste elluviimine on nõudnud jõupingutusi, mis mõnikord kestnud aastaid. Eriti rasketeks osutusid need küsimused, mille sibiks oli vabanemine ainelistest koormatustest, mida uuemad seadused määrasid omavalitsustele, ilma vastavate tuluallikata. Kaugeltki mitte kõik linnadepäeva otsused ja linnadeliidu nõudmised neis küsimusis pole leidnud rahuldamist täies ula-

tuses, kuid siiski on mõndagi saavutatud linnade vabastamiseks üle jõu tõusvate koormatuste vähendamise alal.

Peale võitluse väljaspool omavalitsusi seisvate võimudega linnadeliidul on olnud kultuuriline ülesanne anda näpunäiteid ja lahendada küsimusi liitukuuluvatele linnadele. Sarnastena on vastatud 2.136 küsimust.

Juubeli ajal Norra linnadeliitu kuulus 48 linna 769.113 elanikuga, kuna liitu ei kuulunud 4 linna ja 14 alevlinna kogusummas 33.945 elanikuga.

Liidu büroo koosseisu kuulusid samal ajal juhataja, juriidiline nõunik, sekretär, insener ja kaks assistenti.

Viljandi linn.

Linnapea A. Maramaa.

I. Linna asend ja ümbrus.

Viljandi linn asub suure ürgorgu põhjapoolsel kaldal. Oru põhjas puhkab 5 klm. pikkune järv. Seistes lossimägedel, pais- tab nagu voolaks seda ürgorgu mööda lai jõgi. Muiste on Viljandi ürgorgu mööda käinud veete Pärnust Tartu. Viljandi linn oli selle veete kõrgem koht, kust vesi jooksis kahele poole. Praegugi veel Viljandi järve kirdepoolses otsas, Tartu maantee ääres, võib näha kuidas Viiratsi mõisast tulev ojake saadab osa vett Viljandi järve, teise aga vastupidises suunas Võrtsjärve poole.

Muistsete eestlaste maalinna, pärastise ordulossi aset ja ligemat ümbrust näitavad vanad varemed, mis asuvad sügavate orgudega lõhestatud Lossimägedel. Lossimäed on kaetud tiheda lehtmetsaga ja moodustavad toredaima linnapargi. Nagu praegunegi vanalinn keskaja linn asus samuti Lossimägedest põhjapool. Linna territooriumi suubuvad Viljandi järve 2 oja: — Valuoja läbi linna ja Uueveski-oja, piirates linna põhjast ja kirde poolt. Viimane voolab sügavas ja väga ilusas orus ja sellel on linna piirides 2 veskit.

Viljandi ümbrus on lokkavad viljaväljad. Ligem mets on 3 klm. linnast. Viljarikka ümbruse järgi linn ongi saanud oma nime.

II. Linna kasvamine ja võitlus linna piiride ning linna maade pärast.

Viljandi vanalinna territooriumi suurus oli 45 ha. Viljandi oli juba ammu kasvanud oma administratiivpiirini välja, aga edasikasvamist takistas Viljandi-mõisa maa, mis piiras linna igast küljest. Mõisaparun (Ungern-Sternberg) ei müünud ega rentinud linnaparunile (linnapea parun Engelhardt) lappigi maad linna piiride laiendamiseks. Aga linnal oli kasvamise tarvidus. Et sellele ei võimaldatud loomulikku rahuldust, leidis aset ebaloomulik tee: linnast 1—1½ klm eemal hakkas tekkima alevik. Nimelt tungisid Viljandi-mõisa maadesse Pärsti valda kuuluvad Viljandi maakirikumõisa ja köstritalu maad. Kui 1897. a. Viljandi ligidale, 1½ klm. linnast, ehitati kitsarööpalise raudtee jaam, siis tekkis jaama ligidale pastori ja köstri (Kantri-) maadele Kantriküla alevik. Aga Kantriküla ei olnud linn ja tol ajal ei tahetudki, et ta oleks seda. Viljandi linnavalitsuses oli tolajal võimul sakslased. Olgugi, et neid oli eestlastest linnaelanikkudega võrreldes peotäis, nende käes olid linna maad ja majad, ja need viimased andsidki valimiseõiguse. Kantrikülas elasid aga eestlased; seal olid maad ja majad nende käes; neid ei tahetud sellepärast tunnistada linnakodanikkudeks.

Maailmasõja ajal hakkas ka mõisa-

parun andma Kantrikülale omast maast lisa, võttes maa eest kulla alusel kõrget renti. Nii tekkis raudteejaama ligidale mõisa maa peale linnaosa, millise moodustavad Inglise, Prantsuse, Jaapani, Belgia ja Serbia tänavad.

Teine, Kantrekülalt väiksem alevik, Kivistik ehk Kelmiküla, tekkis teisele poole, vanalinna külje alla. Tema sündimiselugu on järgmine. Viljandi mõisal oli tükk põllumaaks kõlbmatut järsku ja kruusakivilist mäekülge. Sealt mõisaparun hakkaski andma rahvale kalli rendi eest ehituskrunte. Et maanälg oli suur, sellepärast polnud ehitajatest puudust.

Viljandis ühes alevikkudega elas enne Eesti vabariigi algupäevi üle 9.000 inimese.

1919. a. kevadel Viljandi linnavalitsus esines Ajutisele Valitsusele ettepanekuga ühendada Kantriküla ja Kivistik Viljandi linnaga. Sama aasta märtsikuus ilmuski Riigi Teatajas Ajutise Valitsuse määrus Viljandi alevikkude liitmiseks linnaga. Selle uue piiri järgi Viljandi maaala suurus on 161,83 ha.

See esimene Viljandi linna piiride laiendamine oli esialgne, millel polnud muud mõtet, kui et alevikud võiksid võtta osa linna ja riigikogu valimistel valimistest linnas.

Linna piiride laiendamine, mille ülesandeks oli tuua linna piiridesse uut maad, algatati linnavalitsuse poolt 1920. a. kevadel. Nimelt ilmus 1920. a. kevadel Linnade ja alevite maaga varustamise määrus. See määrus oli kutsutud välja tarvidusest laiendada linnade ja alevite piire. Nimetatud määrus omalt poolt andis linna- ja alevivalitsustele tõuke nõuda uute laiemate linna- ja alevipiiride määramist.

Viljandi linna esimene uus piir määrati kindlaks 1920. a. märtsikuu koosolekul Põllutöoministeriumis, millest võtsid osa Põllutöö-, Sise-, Teede- ja Rahaministeriumi ning Viljandi linnavalitsuse esindajad. Tolle esimese määramise järgi Viljandi linna piiridesse pidi tulema 1116,75 ha uut maad, nimelt Viljandimõisa, Reinu ja Tomuski karjamõisa ning Viljandi kirikumõisa maast, peale selle osa maad linna oma Viiratsi-mõisa ja linna ülejärve talude maadest. Varsti pandi aga Viljandi linna uue piiri küsimus Tallinnas kalevi alla, kus see lamis aastaid. Kui see toodi jälle päevavalgele, siis asi ei arenenud enam nii libedasti, kui palstis 1920. a. kevadel. Asja

juure tõmmati Viljandi maavalitsus. See tegi omalt poolt kõik mis võis, et linna piirid ei määrataks väga laiad, kärbiti maha Reinu ja Tomuski karjamõisa maad, suurem osa Viljandi kirikumõisa maad, isegi osa Viljandimõisa maad ja kõik linna mõisa ja linna talude maad. Nende kärpimiste järele võeti 1925. aasta kevadel Riigikogus vastu Viljandi linna administratiivpiiride seadus, mille järgi linna territooriumi tuli 851 ha uut maad juure.

Võitlus linna piiride ja maade pärast ei olnud sellega veel lõpul. 1926. a. ilmus Riigikogu poolt vastuvõetud kogukonna, asutuste ja erarendimaade korraldamise seadus. Selle seaduse alusel võörandati Viljandi linnalt 5 talu; 4 nendest asuvad Viljandi-järve ülekaldal ja ulatavad oma maadega otse järve kaldasse. Senini olid linna kodanikud järvel sõudmas käies vabalt järve ülekaldal maandunud. Nüüd sellel kaldakäimisel pidi muidugi olema lõpp. Linnavalitsus tegi katset peasta ülekallast võörandamisest sel teel, et esitas Vabariigi Valitsusele palve võtta Viljandijärve ülekallas suvituspiirkonda ja arvata tervishoiu-kaitse alla, sest talu rentnikud kippusid raiuma kaldal kasvavat ilusat metsa maha. Aga linnavalitsuse ettepanekutel ja palvetel ei olnud enne tagajärge, kui Vaivara Sinimägede metsad langesid laastamise ohvriks. Siis alles Vabariigi Valitsus rahuldus hulk suvituspiirkonda määramise ettepanekuid, nende hulgas ka Viljandi linnavalitsuse ettepaneku Viljandijärve ülekalda tervishoiu-kaitse alla võtmise asjus.

Kui Riigikogus tuli arutusele kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamise seaduse muutmise seadus, siis Riigikogu plenaar koosolekul tunnustati 3. lugemisel viimati ikkagi tõsiasja, et järve ülekallas on Viljandi linnale tarvilikum kui taludele ja Riigikogu võttis seadusesse märkus, mis vabastas tervishoiu-kaitse alla võetud Viljandijärve kalda võörandamisest. Praegu see kallas on talude küljest veel eraldamata, aga ei ole enam kahtlust, et see eraldamine tuleb. Linna kodanikud võivad nüüd jälle rahuliku südamega paadist kaldale astuda, teades, et neid ei tulda ajama ära.

Palju halvem on aga lugu selle Viljandijärve kalda osaga, mis Vabariigi Valitsuse poolt määrati Kaitseministeriumile kasarmute ehitamiseks. Seda maad on 69 ha, seal hulgas ka saare- ja jalakamet-

saga, osalt mändidega kaetud linnapoolne kaldariba. Seda viimast linnavalitsus soovis saada oma kätte, seletades et see on avalik park, jalutus- ja suvituskoh, mis peaks olema avalikuks tarvitamiseks kõigile vaba ja kui see tõesti jääb avalikuks tarvitamiseks vabaks, siis see ei või olla teiste, kui linnavalitsuse valdamisel. Politseil peab olema õigus valvata seal korra järele linna sundmääruste kohaselt. Aga kuipalju ka linnavalitsus saatis märgukirju ja palveid ministriumidele ja Vabariigi Valitsusele, kuipalju ka saatkondi saadeti selles asjas Tallinnasse, see kõik ei ole aidanud midagi. Kõnealune kallas on Kaitseministeeriumi valdamisel.

Kui Kaitseministeerium peab kaldapargi korras ja lubab avalikule politseile pidada seal korda, siis see on linnavalitsusele kulude kokkuhoiu asjus aina kasulik ja linnavalitsus loobub kalda nõudmisest linnale. Ei peaks aga Kaitseministeerium jõudma või tahtma hoida kallast korras, ega lubama linna avalikule politseile pidada seal korda, siis linnavalitsus ei saa loobuda Kaitseministeeriumi valdamisel oleva kalda linnale nõutamisest.

Veel on nimetada kaks suuremat maanõudmise asja, mis lõppesid läinud 1928. a. linna kasuks. Üks neist oli Viljandi Toorelina Ühisuse, teine endise mõisa omaniku maanõudmine.

Viljandi Toorelina Ühing asutati juba 1919. a. Tal olid suured kavatsused, nagu tolajal üldse käidi ainult suurte kavatsustega igal pool ringi. Ühing sai Viljandi Uueveskioja ümbrusest enese kätte 130 ha põllu- ja heinamaad. Sellele maalalale pidi tõusma otse väike linn, toorelina vabrik, töolistemajadest aedlinnaga. Linnavalitsus vaidles sarnase suure maaala nõudmise vastu, aga et Ühing oli saanud Põllutöministeeriumi oma nõusse, et tolkorral kõigil oli kõva usk meie linatööstuse suurtesse arenemise võimalustesse, siis, hoolimata linnavalitsuse vastuseisemisest, lubati Ühingule kõnealune suur maalalimakas. Mõõdusid 9 aastat. Ühing ei olnud võtnud antud maa peal mingisuguse vabriku asutamist ette, vaid jäi koguni pankrotti. Siis läkski linnavalitsusel korda saada Põllutöministeeriumi nõusolekul linnavalitsuse valdamisele tagasi 130 ha maaalast 50 ha, mis kuulusid linna piiridesse, seal hulgas ilusaim osa Uueveskiorust.

Teine 50 ha maaala kättheaaramise katse oli 1928. a. kevadel endiselt mõisa-omanikult. Nimelt asub Viljandimõisa hoonete hulgas Valuojal mõisa vana õlle- vabriku hoone. Et maaseaduse muutmise seadus annab tööstusasutised endistele omanikkudele tagasi, siis Viljandi-mõisa endine omanik tahtis enesele linna piiridest Valuoja-orust õlle- vabriku juure 50 ha põllu- ja heinamaad. Õnneks see maanõudmise küsimus sai Viljandi Maakorralduse komisjonis ainult 2 häält poolt, kuna 2 olid vastu.

Praegu on linnavalitsusel võidelda veel suure hulga maatahtjate asutiste ja eraisikute vastu mitmesuguses suuruses maanõudmistest pärast.

III. Linna maa- ja ehituspoliitika.

Maa- ja ehituspoliitika küsimustega Viljandi linnavalitsusel tuli esmakordselt teha tegemist 1920. a. Tolajal anti Põllutöministeeriumi poolt Viljandi linnavalitsusele, — vastavalt linnade ja alevite maaga varustamise määrusele, — osa Viljandi-mõisa põllu- ja heinamaid kätte. Et normaalne elamute juureehitamine oli olnud Viljandis aastakümnete jooksul takistatud, siis linnavalitsuse esimeseks mureks oli lasta osa maid planeerida ja anda ehituskruuntideks välja. Plaani valmistamise võttis oma peale arhitekt Haberman, kes teostas selle 1922. a. Tema plaani järgi, olgugi et see plaan praegugi veel kinnitamata, on ehitatud terve Viljandi Uuslinn.

Habermani plaani kohaselt linnavalitsus planeeris ja andis välja ligi 400 ehituskruunti. Ehituskruuntide keskmine suurus oli 2.000 ruutmeetrit. Ehituskruuntide soovijaid oli mitu korda rohkem kui ehituskruunte. Sellepärast tegi raskust küsimus, kuidas anda kruandid välja, kas mingisuguse soovijate üleskirjutamise järjekorras, jõukuse järgi või liisu läbi. Viimaks jääd peatuma kruuntide väljalooimise juure. Igal üleskirjutatud kruundisoovijal oli õigus tõmmata loosi. Kruundi sai see, kel oli õnne ja sagedasti sinna, kuhu ta ei tahtnudki saada. Paljud kruandid läksid inimeste kätte, kes ei mõelnudki ehitada. Need viimased andsid omad kruandid edasi teistele, kes kruunte ei saanud ehk said need soovimata kohta ja võtsid eesõiguse eest ilusa raha, mõned kuni 50.000 senti poolevakamaalise kruundi eest.

Et krundi saamisel liisk oli olnud otsustajaks, sellega ongi seletatav, et Viljandi Uuellinnal ei ole kuigi ilusad ja korralikku ilmet. Suured ja väikesed, ühe- ja kahekordsed, ilusad ja inetud majad on sattunud segi. Kui siiski vanalinna ligemale on ehitatud suuremaid ja ilusamaid maju, kui kaugemale linna veertele, siis ainult sellepärast, et suuremate majade ehitajad õige sagedasti „ostsid“ omale krundid, makstes eesõiguse eest.

Praegu on Viljandi Uueslinnas ülesehitatud 350 uut maja. Suurem hulk neist on päris valmis, vähem osa pooleli. Ehitamise hoog oli Viljandis 1922.—1925. aastani kõige suurem. Siis ehitamise hoog hakkas pikkamisi vähenema, sest suur korterihäda sai mööda. Viimase paari aasta jooksul Viljandis on ehitatud läbi-segi 10—15 maja aastas.

Ehituslaenuga ehitatud maju on Viljandis 34, mis on vähem kui 10% kõikidest Uuelinna majadest.

Faktiline korteripuudus on Viljandis praegu mööda, aga elamiseks vähekõlblikke kortereid on siiski veel palju. Neid leidub kõige rohkem Kantrikülas ja Kivistikus. Viimase paari aasta jooksul üürid on langenud. Kui ennem makseti 3—4 toalise enam-vähem korraliku korteri eest 4—5 tuhat senti kuus, sarnaste korterite hind on praegu 3—4 tuhat senti. Üksikud toad, ka kõige viletsamad, maksid 1.000 senti, isegi rohkem, kuus. Praegu nõutakse sarnast hinda üksikute tubade eest veel ainult paremates majades.

Kuid väga paljud Viljandi Uuelinna majaomanikud ei tunne oma majadest kuigi suurt rõõmu; nad on ehitanud omad majad suurte jõupingutustega, aga nüüd ei jõua pidada neid enam käes. Ikka sagedamini hakkab kohtupristav külastama Uutlinna. Pristavi haamri all uued majad, iseäranis linna veertel, lähevad alla poolehinna uute omanikkude kätte. Viimased ikkaldusaastad, kus laenusamuse võimalused olid raskemad kui enne, on aidanud uute majaomanikkude pankrottideks palju kaasa. Asja saaks parandada pikaajaliste laenudega. Praegu aga Uuelinna majaomanikud ei saa kasutada pikaajalist laenu, sest nende majad asuvad rendimaal kui vallasvara. Linnavalitsus loodab võivat kinnitada Uuelinna maaala käesolevat aastal linna nimele. Siis avaneb võimalus anda ehituskrunte pikaajalisele rendile, obrokile või müüa soovijaile oman-

duseks. See võimaldab uutele ehitajatele koormata oma maju ja ehituskrunte võlaga.

Praegu Viljandi linnavalitsusel on käsil linna lõpulik planeerimine, mida toimetab arhitekt A. Sooans. Plaan peab saama valmis hiljemalt 1. oktoobriks, millal see läheb Valitsusele kinnitamiseks. Linnavalitsus ei kavatse anda kõiki uusi ehituskrunte uue plaani alusel välja, kuigi krundisoovijaid on õige palju. Esitsa antakse välja mitte üle 50 ehituskrundi.

Osa linna maaalast on planeeritud aia- ja heinamaatükkideks, milliseid on antud välja 1.000. Väikesed, 1.000—2.000 ruutmeetri suurused aia- ja heinamaad asuvad võõna ümber linna ehituspiirkonna ja on antud välja inimestele, kellel ei ole suuremaid loomi, lehma ega hobust. Suuremad, 5.000—10.000 ruutmeetri suurused aia- ja heinamaad asuvad võõna linna piirkonna kaugemal veerel ja on antud välja linnakodanikele, kes peavad hobust või lehma. Linna piirkonnas leiduvad heinamaad ja kaldad on antud loomapidajatele väikeste tükkidena niitmiseks. Seega iga lapp maad leiab otstarbekohase kasutamise.

Aia- ja heinamaa tükke linna kodanikud harivad suure hoole ja armastusega ja saavad nendelt head saaki; see otsus maksab eriti lehma- ja hobustepidajate maatükkide kohta, kus harimine ja rammutamine ei jäta midagi soovida.

Tulevikus, kui hakatakse teostama linna planeerimise kava laiemas ulatuses, väheneb muidugi praegu aia- ja heinamaana kasutatav maa. Linna planeerimiskavas on märgitud linna avalikud pargid, supelusraioonid, avalik matmisepaik, lennuplats j. m. Kõiki loetletud otstarbekas määratud maid kasutatakse praegu aia- ja heinamaadena.

IV. Linna varandus ja võlad.

Viljandit tuntakse kodumaal rikka linnana. Selline arvamine on tekkinud põhjusel et Viljandit ümbritseb kodumaa viljarikkam ja jõukam maakond. Viljandi ei ole rikas linn, aga vaesemate hulka ei saa arvata teda sellegipärast. Käesoleva aasta 1. aprillil linnal oli kinnisvara Kr. 730.000, vallasvara Kr. 327.000 eest, kogusummas varandust rohkem kui Kr. 1.000.000 eest. Kui jätame riikliku ehituslaenu arvamata, on linnal võlga Kr. 236.000; seega on 33% linna kinnisvarast võlgadega koormatud.

Linna kinnisvara moodustavad linna piirkonnas olevad linna maad ja 5 linna talu. Linna majadest on nimetada rae-koda, linna gümnaasiumi-hoone 2 väiksema majaga, uus algkoolihoone, vana algkooli-hoone, linna vana ja uus haigemaja ühes 4 väiksema majaga, elektri- ja veejaama hoone veetorniga, tapamaja ühes ametnikkude elumajaga, linna karnid ja kaalukoda, linna uus kaubamaja ja peale selle veel 4—5 väiksemat maja. Linna vallasvara moodustavad ülemal- loetletud hoonetes olevate asutiste ja ettevõtete inventar ja sissesead ning Viiratsi-mõisa elus ja eluta inventar.

Alates Vabariigi algupäevilt linna eelarve on olnud alati koostatud tasakaalus. Nii ei ole linn kunagi teinud võlgasid linna jooksvate tarvete jaoks, vaid ikka ainult kinnisvara muretsemiseks. Suuremad laenuid tehti 1921—1922. a. elektri- ja ma- laiendamiseks ja elektrivõrgu ehitami- seks, nimelt Kr. 120.000. Viimane suu- rem laen Kr. 80.000 tehti 1926—1927. a., algkoolimaja ehitamiseks. Sellest lae- nust Kr. 60.000 on koolimajade ehitus- fondist, kr. 20.000 Pikalaenu Pangast.

Arvates 1928. aastast kõik linna lae- nud on viidud Pikalaenu Panka üle.

V. Linna 1929/30. aasta eelarve.

Paremaks linna varanduslise seisu- korra näitajaks kui linna varanduste ni- mestik, on linna eelarve tulud. Sellepä- rast annangi siin kokkuvõtte Viljandi linna 1929/30. aasta eelarvest. Kogu- summas Viljandi linnavalitsusel on käes- oleval aastal tulused ümmarguselt Kr. 400.000.

1. sotsiaalpoliitilisteks ülesanneteks (Sotsiaal- ministeriumilt) . . . Kr. 4.000.—
2. heakorra peale (peaas- jalikult Teedeministeeriumilt maanteede sil- lutamiseks ja paranda- miseks „ 64.000.—
3. hariduse peale (peaas- jalikult keskkooli õppe- maksust) „ 20.000.—
4. hoolekande ülesanne- teks (peaasjalikult põl- lipidamisest) „ 9.000.—

5. tervishoiuks (haigema- ja sissetulek) „ 82.000.—
6. linna ettevõtetest . . . „ 21.000.—
7. linna varandustest . . . „ 32.000.—
8. maksudest varanduste pealt „ 95.000.—
9. tööstus-kaubanduslis- test maksudest „ 52.000.—
10. tarvitamisõiguslistest maksudest „ 9.000.—
11. mitmesuguseid tuluseid . . . „ 7.000.—

Veel suuremat tähelepanu väärib eel- arve kulude pool; selles väljendub linna- valitsuse tegevuskava ja suund. Käesole- val eelarve-aastal Viljandi linnavalitsus kulutab:

- 1) kogukondliku omavalitsuse ülespida- miseks Kr. 20.000 ehk 5%;
- 2) sotsiaalpoliitilisteks ülesanneteks Kr. 8.000 ehk 2%;
- 3) pensionideks, abirahadeks, arstia- biks Kr. 3.000 ehk $\frac{3}{4}$ %;
- 4) tuletõrje korraldamiseks Kr. 2.000 ehk $\frac{1}{2}$ %;
- 5) heakorra ülesanneteks Kr. 96.000 ehk 24%;
- 6) hariduseks Kr. 55.000 ehk 13 $\frac{1}{2}$ %;
- 7) hoolekandeks Kr. 66.000 ehk 16 $\frac{1}{2}$ %;
- 8) terishoiuks Kr. 100.000 ehk 25%;
- 9) võlgade tasumiseks ja kogukondliku varanduse kasvatamiseks ja korras- hoiuks Kr. 44.000 ehk 11%;
- 10) mitmesugusteks kuludeks Kr. 1.000 ehk $\frac{1}{4}$ %.

VI. Linnavolikogu ja linnavalitsus.

Viljandi linnavolikogus on 30 linnavo- linikku. Rühmade järgi nad jagunevad, lugedes vasemast tiivast: 13 sotsialisti, 6 tööerakondlast, 3 rahvaerakondlast, ja 1 kristlane, kes rahvaerakonnaga ühinenud, 1 majaomanikkude ja üürnikkude esi- ndaja, 4 majaomanikkude esindajat ja 2 sakslast. Linnavalitsus on 4-liikmeline- linapea ja üks linnanõunik sotsialistidest, 2 linnanõunikku rahvaerakonnast. Seega linnavalitsuse seljataga seisab 17-liikme- line koalitsioon. Kvalifitseeritud kvoo- rumi koalitsioonil ei ole, aga opositsiooni- rühmad on hääletanud enamasti kõigis kü- simusis kaasa, ainult harva, ja sedagi vä- hemates küsimustes, lahkarvamisele jäädes.

Siinjuures pean tähendama ühele Viljandi linnavalitsuse iseäraldusele. Linnavalitsuse sekretäri kohuseid täidab üks linnanõunikkudest, nii nagu see on viisiks maavalitsustes. Siseministeeriumi Administratiivosakond saatis selle vastu Rahukogule protesti, aga et ta jäi oma protestiga ligi aasta hiljaks, siis Rahukogu, samuti ka Riigikohus jättis protesti rahuldumata.

VII. Töö leidmise võimalused.

Nagu terves ilmas, nii elatakse praegu ka meil Eestis tööpuuduse tähe all. Kui suur või väike on tõsine tööpuudus Viljandis, seda on raske täpselt öelda. Linnavalitsusel ei ole olnud aega võtta seda küsimust ligema uurimise alla. Meil on küll töbörs olemas, aga selle andmetele ei saa anda suurt tähtsust. Linna töbörsis annavad end üles need tööliised, kes soovivad, et linnavalitsus annaks neile linnas tööd. Maale tööle minna soovijaid on ainult mõned üksikud. Töbörsi kaudu tööliste nõudmisi peaaegu ei ole. Kuigi puuduvad täpsemad andmed, julgen siiski öelda, et Viljandi ei kuulu linnade hulka, kus kaevatakse suure tööpuuduse üle. Tõsi, talvel on töötuid küllalt, aga need talvised töötud on ehitus- ja põllutöölised, eriti viimased, kes kõigil aegadel linnas elades on olnud talvel töötä. Vaheendise ja praeguse aja vahel on selles, et endisel ajal ei elanud linnas niipalju põllutöölisi kui praegu. Kui meil elamistingimused oleks maal paremini korraldatud, siis Viljandis üldse ei tuntaks tööpuudust. Läänud talvel Viljandi töbörsis oli registreeritud 300 töötut, nendest 200 naist. Meestest suurem hulk oli nõrgajõulisi, naised enamaste lastega lesed või sarnased, kelle juurest mehed läinud ära. Ka naiste hulgas oli palju nõrgajõulisi, keda üldse ei võeta töösse, sest tublidest töölistest ei ole puudust. Kui maalt ei oleks tulnud niipalju tublised tööliised linna juure, siis leiaksid ka töbörsis registreeritud nõrgajõulised tööliised kergemini enesele tööd.

Kui oleks võimalik võtta kõik nõrgajõulised ja lastega lesed naised hoolekande alla, kus õieti nende õige koht, siis võiks hädaabitööd olla Viljandis korraldamata. Aga nüüd, kus hoolekandeosakonnal puuduvad selleks summad ja ri-

gilt ei ole neid ka saadud, peame igal kevadel korraldama hädaabitööd. Kui tänavu tegime seda juba talvel, siis see sündis möödunud ikaldusaasta tõttu, sest isegi kartul, kui vaesema rahva peatoit, maksis kolmekordset hinda.

VIII. Tuletõrje.

Tuleõnnetuste vastu võitlemist Viljandi linnavalitsus korraldab koos Viljandi Vabatahtliku Tuletõrjeseltsiga. Tuletõrjeseltsil on oma maja valve- ja harjutustornniga. Torn on üles seatud kella asemel sireeni. Peale sireeni ürgavad tuleõnnetuse korral hädasignaali raekoja kell ja kolm väiksemat kella. Kõigile tuletõrje juhatajatele ja osakondade juhatajatele on korteritesse üles seatud elektri signaalkellad, mis ühenduses pritsimajaga.

Tuletõrje-riistadest on: mootorprits, mis toimetatakse õnnetuse kohale veoauto järel, uus automootorprits veepaagiga, autoveepaak (linnavalitsuse oma), juutide komando poolt muretsetud mootorprits (praegu veel ilma autota), käsipritsid, suur redel, veevõtmise ja muud väiksemad riistad.

Tulekahju juure väljasõites Viljandi tuletõrjel on autoveepaakides 150 pangi vett kaasas, seega võib alata kustutamist niipea kui automootorprits on jõudnud kohale.

Vett saadakse linna veevõrgust, kesklinnas otsekohe torustikust, kuna Uudelinna, Kantrikülla ja Kivistikku, kus veevõrku veel ei ole, veetakse vett ligemast veevõrgu hüdrandist. Kantrikülas juhtuvateks tulekahju kordadeks linnavalitsus on loonud veesaamiseks kokkuleppe A.-S. Eesti Tulitikumonopoli Viljandi Tikuvabrikuga, Viljandi raudteejaamaga ja Viljandi Piimaühinguga, kellel omad puurkaevud ja veetornid.

Linnavolikogu poolt on pandud maksma sundmäärus (R. T. nr. 40 1928. a.), mis muu hulgas kohustab linna hobuse- ja autoomanikke ilmuma tulekahju kordadel linnavalitsuse poolt määratud järjekorras tuletõrje peamehe käsutusse.

Et Viljandi Tuletõrjeseltsis peale korralikkude riistade valitseb hea kord, siis Viljandi linn on tuleõnnetuste vastu rahuldavalt kaitstud.

IX. Heakord.

Heakorra poolest Viljandi tahab kuuluda Vabariigi paremate linnade hulka. Viljandi Vanalinna kõik tänavad on sillutatud, kõnniteed enamasti raudkivist tahvlitega kaetud; 90% tänavates on puhta- ja mustaveetorustik, kõigis majades elektrivalgustus. Kantrikülas ja Kivistikus on sillutatud kõik magistraaltänavad, Uueslinnas kõik läbiviivad maanteed. Elektriliinid on alevikkudes ja Uueslinnas pea igal pool olemas, mustavee torustik 25% osas, puhasvesi ainult paaris tänavas. Puhtavee võrgu laiendamine oli senini võimata sellepärast, et linna puurkaev jõudis vaevalt rahuldada veetarvitust praeguse veevõrgu piirides. Kahe aasta eest linnavalitsus rentis lisaks linna puurkaevule A.-S. Viljandi linavabriku puurkaevu. Sestsaadik Viljandis ei ole enam veepuudust.

Tänavate valgustamine sünnib elektriga. Kui uue linnaosa tänavavalgustuse võrgus senini olid veel mõned augud, siis on loota, et käesoleval aastal, kus hakkame voolu Ulilast saama, kõrvaldame needki puudused.

Linna parkide ja iluplatside korraldamises tegi alguse veneaegne saksa linnavalitsus. Nii ehitati tolalaj Viljandi ilus Trepimägi ja lastepark. Sõjaajal ja Vabariigi algpäevil, isegi tükk aega pärast seda Viljandis ei tehtud parkide, puisteede ja linna platside asjus mitte midagi, lasti minna korrast ära isegi Trepimägi ja lastepark. Tolalaj linnavalitsuse tähelepanu oli pöördunud muudele elulisematele küsimustele. Viimasel ajal on jälle saadud mahti pöörata tähelepanu linna ilustamisele, on seatud korda endised platsid ja asutatud ja ehitatud uusi platse ja puisteid juure. Käesoleva aasta kevadel istutati ligi 2 ha maa-alale männik.

Kui Viljandis on veel vähe kunstiliselt soetatud ilu, siiski oleme loodusliku ilu poolest väga rikkad. Viljandi Lossimägedele väärilist ei leidu Vabariigis. Võõras, kes sattub Viljandi Lossimägedesse, tema otse muinasjutuliste orgudega, tema suurepäralise vaatega järvele ja ligemale ümbrusele, otse hämmastub. Käia Viljandi Lossimäed läbi on terve päeva töö.

Ilusad on Viljandi Uueveski ja Valuoja orud. Need ootavad aga korraldamist.

Viljandisse sõitu, kui sel ka muud otsarvet ei olnud, kui ainult linna vaadata, ei kahetse keegi. Kes kord Viljandis käinud, see tahab uuesti tulla siia tagasi, et vaadata ja näha veel kord.

Kui mitte praegu, siis ligemas tulevikus, Viljandi tahab nõuda enesele ilusaima Eesti linna nime.

X. Haridus.

Juba Vabariigi algupäevist saadik Viljandi noorsoole oli võimaldatud omandada 6-klassilise algkooli haridus. Käesoleva aasta 1. augustist arvates 6-klassilise algkooli hariduse omandamine on kõigile Viljandi noortele sunduslik. Sundusliku alghariduse omandamiseks linnal on 3 algkooli 20. õpetajaga, kellest 13 mees-, 7 naisõpetajat, kõik kutseõigusega. Algkoolides õppis 1928/29. õppeaastal 645 õpilast.

Peale linna algkoolide on Viljandi Eesti Haridusseltsil 6-klassiline algkool.

Linna I algkool asub linna uues algkoolimajas, II ja III algkool asuvad riigi majades: — II algkool endises linnakooli majas, III algkool linna kommertsgümnaasiumi jaoks ühest riigi hoonest ümberehitatud majas.

Viljandi algkoolid ei või nuriseda kooliruumide üle, samuti on koolid tarvilisel määral varustatud õppeabinõudega.

Algkooli lõpetanule tütarlastele, kes ei lähe keskkooli edasiõppima, avas linnavalitsus naiskutsekooli. Praegu see kool töötab 2. klassiga. Käesoleval aastal naiskutsekool saab uued avarad ruumid, mis võimaldab asutada veel kolmanda klassi.

Keskkooles on Viljandis 3: linna gümnaasium humanitaar- ja kommertsharuga, viimane mõlemast soost õpilastele; õpilaste arv 1928/29. õppeaastal 320. Maa-konna poeglaste gümnaasium humanitaar- ja reaalaruga; õpilaste arv 300 ja Viljandi Eesti Haridusseltsi tütarlaste gümnaasium humanitaar- ja majapidamise haruga; õpilaste arv 339.

Nagu näha õpilaste arvust Viljandi keskkoolid on õpilasi täis.

XI. Tervishoid.

Linna tervishoiu peale Viljandi linnavalitsus on viimaste aastate jooksul rohkem kulutanud. On ehitatud uus haigemaja, uus lahkamiskamber, on ümberehitatud ja remonteeritud vana haigemaja, asutatud emade ja laste nõuandepunkt ja avatud apteek; on muretsetud vanasse ja uude haigemajja uus mööbel, uus pesu ja palju kõiksugu uusi arstimisriistu; viimasel linnavolikogu koosolekul otsustati osta ka uus Röntgeniaparatuur. Kes käinud Viljandi haigemajas paari aasta eest, ei tunne seda enam ära.

Linna tervishoiu-osakonna teenistuses on 7 arsti, 3. velskeri, 4. õe ja 1. ämmaemandaga. Arstid on: linnaarst, kes ühtlasi linna haigemaja juhataja, linna kooliarst, emade ja laste nõuandepunkti arst, ja 4 haigemaja arsti.

Linna haigemaja töötab 3. osakonnaga: kirurgia-osakond ja nais-sünnitusosakond vanas haigemajas, sise ja nakushaiguste osakond uues haigemajas.

1928/29. eelarveaasta jooksul on linna haigemajas ravimisel olnud 1330 haiget; haigete päevade arv 21106, keskmine haigete arv päevas 58, suurim arv 80. Lõikusi on olnud aasta jooksul kirurgia-osakonnas 336, nendest surmaga lõppenud 30; naissünnitusosakonnas oli lõikusi aasta jooksul 122, nendest surmaga lõppenud 5.

Linna emade ja laste nõuandepunktis on aasta jooksul abitarvitajaid käinud: lapsi 602, emasid 133; nende hulgast saadeti 138 haigemajasse ravimisele.

Toiduainete tervisliku ja puhtuse kontrollimiseks tervishoiu-osakond toimetab piima ja või proovimisi, toiduainete kaupluste puhtuse ja korra revideerimisi. Et astuda võitlusse toiduainete võltsimise ja solkimisega, linnavolikogu otsustas omal augustikuu koosolekul asutada linna laboratooriumi.

Et võimaldada korralikku sportimist, ehitatakse staadion, mis valmib käesoleval aastal.

XII. Hoolekanne.

Hoolekanne nõuab Viljandi linnavalitsuselt suuri summe; nagu eelarve näitab, läheb 16½% ehk tervelt 1/6 kõigist eelarve

kuludest hoolekande peale. Kui hoolekande peale peaks kulutama veel rohkem, ja seda on näha ette, siis see ei saa sündida linna tulude arvel; see halvaks linna majapidamise loomulikku arenemist. Siin riik peab tulema appi.

Kuigi Viljandi linnavalitsus on läinud hoolekande summadega maksimumini, ei saa sellegipärast öelda, et linna hoolealuste eest oleks tarviliselt hoolitsetud. Nuriseda ei või need hoolealused, kes asuvad linna vanade- ja lastekodudes, aga lahtised hoolealused vajaks suuremaid toetusi. Praegu saavad lahtised hoolealused läbisegi 5 kr. kuus, suuremad toetused on 15 kr. kuus.

Linna lastekodus on 38 kasvandikku juhataja ja kasvataja hoole all. Senini lastekodu on jõudnud viia oma kasvandikke nii kaugele, et lastekodust lahkudes nad on saanud mingi ameti peale ettevalmistuse. Suuremad lapsed õpivad ametit, keskmised käivad talvel koolis, suvel karjas, ainult väikesed viibivad aasta läbi kodus.

Vanadekodu on rohkem haigemaja, sest suurem hulk hoolealuseid on vanadusest haiged, paljud vajavad tähtsal määral kõrvalist abi. Praegu on vanadekodus 66 hoolealust.

Linna laste päevakodu asutati käesoleval aastal. Praegu on seal 25 kasvandikku.

Linna laste ja vanadekodul on oma põllupidamine, hobune, lehmad, sead.

XIII. Linna ettevõtted.

Linna ettevõtetest on nimetada:

1) Linna elektriyaam.

Läinud aastal töötati välja ½ miljoni kilovatttundi voolu, 1. sept. s. a. ta lõpetab oma tegevuse, sest Tartu linnavalitsusega sõlmitud lepingu järgi Viljandi hakkab saama voolu Ulilast

2) Linna veejaam.

Läinud aastal ta müüs 75.000 hektoliitrit vett.

3) Linna viinapood ja tagavaraladu;

4) linna tapamaja;

5) linna apteek;

6) linna mõis — Viiratsi.

1927. a. kevadest saadik mõis on linnavalitsuse käes pidada; senini ta oli rendil.

Linna ettevõtted on töötanud kasuga. Isegi linna mõis, vaatamata ikladusaastatele ja tema haletsemisväärielsele seisukorrale, millises ta võeti rentnikult vastu, on annud suuremat kasu kui temast kunagi ka parem rentniku käes oleks saanud.

XIV. Linna tuleviku väljavaated.

Viljandil võib olla tulevikku, kui sisemaasuviituslinnal, sest Viljandil on harul-

daselt ilus asukoht ja ümbrus, samuti väga terve kliima. Kui auto-omnibusiliikumine areneb veel enam, siis Viljandi muutub kättesaadavaks igale jõukamale Vabariigi kodanikule. Ja missugune pealinna või mõne teise mereäärse linna jõukas kodanik ei ole huvitatud ilusa suve veetmisest ilusas vaikes sisemaa suvituslinnas?! Või missugune välismaalane, kes külastab Eestit, ja tahab tutvuda Eesti sisemaaga, peaks jätma külastamata Viljandi?! Tööstuse arenemiseks Viljandil ei ole lootust on hea kui praegused tööstusettevõtted jäävad püsima senises suuruses.

Välismaa kroonika.

Gaasi- ja elektri tarvitamise küsimus Šveitsis.

Viimasel ajal gaasi ja elektri tarvitamise küsimus on annud Šveitsi eriteadlastele ainet elavateks mõttevahetusteks. Seda küsimust arutati samuti ka Šveitsi linnadeliidu koosolekuil. Väärivad tähelepanu tuntuimate eriteadlaste arvamised, nagu R. Grimm, — Berni linnanõunik ja A. Naine — Genfi linnanõunik. Nende seisukohad täienduvad vastastiku ja on kokkuvõttes järgmised.

Šveitsis, kui maal kus puudub oma kivisüsi, kus äga levinenud laialt veejõuelektri kasutamine, tuleb tarvitada nii gaasi kui elektrit — ühe või teise jõualika jätmise kõrvale on võimata. Linnades, kus on olemas gaasivabrik ja elektrijaam, nende tarvitamise alad oleksid: — gaasivabrikud varustavad kütteenergiaga, kuna elektrijaamad annaksid energiat valgustuseks ja tööstusele. Vaatamata suurtele edusammudele, mis saavutatud elektri produtseerimises, gaasitööstus, seisab veelgi arenemise astmel ja leiab kasutamist veel mitmeid aastaid. Sellest mõningaid statistilisi andmeid:

A. 1891—1900 keskm. kasv	aast.	12.000	h.j.
„ 1901—1910	„	38.000	„
„ 1911—1920	„	62.000	„
„ 1921—1927	„	105.000	„

Teoreetiliselt arvestatuna, 1926. a. produtseeriti elektri-energiat 5 miljardi 495

miljonit KWT, faktiliselt see arv oli aga 4.060 miljonit KWT, või 76%.

Iga elaniku kohta tuli	1923 a.	760	KWT
	1924 a.	870	„
	1925 a.	940	„
	1926 a.	1015	„

Elektrienergia tarvitamise suhtarvude tõus ei vasta produktsiooni suhtarvude tõusule, millise nähtuse põhjused pole veel täiesti selgitatud. Elektrienergia tarvitamine soojuse allikana pole mitte ainult jooksvate kulude, vaid ka vastavate aparatuuride muretsemise kulude küsimus. Näit. 1928. augustikuul maksis korraliku elektriköögi sissesead 5—6. liikmelisele leibkonnale 397 Š. franki. Gaasi installatsioon maksis aga samal ajal ainult 147,25 fr., s. o. 249,75 fr. vähem. Bernis gaasiköögi asendamine elektriga ei või üldse tulla kõnesse — elektrienergiat tarvitati 1927. a. 67% valgustamiseks, 24% tööstusele ja kõigest 9% kütmiseks.

Šveitsi gaasivabrikud müüvad nüüd keskmiselt aastas: 190 milj. m³ gaasi, 225 milj. kg. koksi, 24 blj. kg. tõrva. Gaasi tarvitamine keskmiselt iga elaniku kohta on: Zürichis — 148 m³, Baselis — 138 m³, Bernis — 122 m³, Davosis — 121 m³, Veve's — 116 m³, ja 100—110 m³ Genfis, St. Gallis, Lucernis jne. Gaasihind kõikus 20 cnt. (Zürichis) kuni 50 cnt. (väiksemates linnades).

Praegu ekspluateeritakse umbes 1 milj. KWt elektrienergiat. Ei tohi aga teha illusioone energia ekspordi suurusest. Alpide veejõu elektrisüsteem võimaldab produtseerida suurt energiat hulka suvel, kuna talvel see on tunduvalt vähem, kusjuures siis tõuseb ka sisemaa tarvidus. Seetõttu energia eksport omab hooaja ilme ja kaotab palju oma väärtusest. Veejõu jaamad võivad edukalt võistelda teiste jaamadega ainult sel tingimusel, kui produtseerimise-koht ei asu tarvitamise-kohast kaugel, — 200 klm. kaugus jaama ja tarvitamise-koha vahel on juba piir, millest ei saa minna üle. Et asendada 3 milj. tonni kivisütt, mis Šveits veab sisse, selleks oleks vaja lisaproduktsiooni 180. miljardi KWt suuruses, praeguse 4,7 miljardilise KWt produktsioonile, mida veejõud ei võimalda. Mõte asendada kõike sisseveetavat kivisütt „valge sööga“ on seepärast täiesti utoopiline. Elektrienergiat siiski võib teataval määral tarvitada kauge soojuse allikana ja nimelt öösel, kõrge temperatuuri säilitamiseks sooja vee boilerites. Gaasiköökide asendamine elektriköökidega kujuneks igatahes väga kalliks operatsiooniks, nii tarvitajale kui ka linnale, viimasele eriti seal kus energiat müüakse 30 cent-ga või veelgi odavamalt.

(„L administration Locale“.)

Kommunaal-nädal Elberfeldis.

Käesoleval aastal Elberfeldis (Saksamaal) ärapeetud „Kommunaal-nädalal“ oli suur edu nii sellest osavõtjate arvu kui ettekantud referaatide poolest. Päevakorras oli kogukondade majandusliku tegutsemise küsimus. Saksamaa „Städte-tag“i esimees Dr. Mulert kandis ette referaadi ainel „Kogukondade majandusliku tegutsemise tähtsus“. Ta näitas kuidas avalik-õiguslikud asutised on hakanud tundma ikka rohkem ja rohkem huvi majanduslike ettevõtete vastu, millised nägid olevat reserveeritud eraalgatusele. Selle nähtuse põhjus peituda esijoones suurte elanikkude-hulkade koondamises linnadesse, mis omalt poolt toob päevakorrale toiduainetega varustamise, transpordi, tervishoiu ja sotsiaalse hoolekande probleemid. Tehnika progress, sotsiaalsete ülesannete alaline arenemine, üldine majanduslik tõus, mis avaldus pärast riigi ühendamist, tegid tarvilikuks asu-

tada rida majanduslike ettevõteteid, nagu gaasiga ja elektriga varustamiseks, kus kogukondade algatus avaldus kõigepealt. Majanduslik ja sotsiaalne olukord pärast maailmasõda on laiendanud kogukondade majandusliku tegevuse välja tunduvalt.

Dr. Mulert võrdles Inglise ja Saksamaa kogukondade majanduslikku teotsemist ja jõudis otsusele et Saksamaa kogukonnad etendavad riiklikus majanduses väga suurt osa. Inglismaal seevastu kogukondade tähtsus on võrdlemisi väike. Olgugi et Saksamaal kogukondade tähtsus on sel alal suur, see pole aga seni veel seaduslikult reguleeritud täiel määral.

Puudutades etteheiteid mis eraettevõtete omanikud teevad kogukondadele maksudest vabastamise asjus, Dr. Mulert tähendas, et kui kogukonnad taotlevad ka kasusid, siis nad tegutsevad üldkasulikus suunas ja kannavad tegelikult kõige suuremaid koormaid. Lõpetades, Dr. Mulert rõhutas et kogukondade kõige tähtsam kohustus on taotleda aktiivset sotsiaalpoliitikat mis moodustab tähtsaima elemendi positiivses rahvamajanduse poliitikas.

Dr. Kirschbaum, — Elberfeldi pürjermeister, tegi ülevaate kogukondade majanduslikust tegutsemisest mis arenes eriti sõjaajal ja pärast sõja lõppu. Tema arvates kogukonnad minna siin mõnikord liiga kaugele. Näit. kogukonna panga asutamine olla hädaohtlik, vaadates kommunaalpoliitika seisukorrast. Referendi arvates oleks otstarbekohane ka hoiukassade tegevuse piiramine, keelates neile operatsioone jooksvate arvetega. Referent samuti arvab et liialdatakse kunsti alal.

Hoolekande alal, ühiselt heategevate eraorganisatsioonidega, kogukonnad võiks etendada suurt osa.

Peale selle esinesid referaatidega ja võtsid läbirääkimistel sõna mitmed silmapaistvad kommunaaltegelased, nagu Tööstuse ja kaubanduse koja sündik Dr. Mort, kes käsitas kogukondade ja era majanduse suhete küsimust; Dr. Hecker kõneles ehitustegevusest; Dr. ins. Blum — transpordi probleemist, ja lõpuks Dr. Kuske kandis ette huvitava referaadi ainel „linn kui majanduslik ja kommunaalpoliitiline tervik.“

(„L administration Locale“.)